

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI SZAKTERÜLETI RÉSZ

**Által-ér völgyi kerékpárút (Tata-Vértesszőlős-Tatabánya) Tata
közigazgatási területére eső nyomvonalszakasz kialakításához**

Megrendelő: Tata Város Önkormányzata
Készítette: László János és Schmidtmayer Richárd

2009. április 23.

1. A tanulmány tárgya

Tata város önkormányzata Vértesszőlős és Tatabánya önkormányzatával közösen kerékpárút kialakítását tervezi, ehhez a város közigazgatási területére eső 2,3 km hosszú szakaszhoz kapcsolódva szabályozási tervet kell készíteni. Mindehhez a 2001. évi LXIV. tv. 66. § (2) bekezdés alapján kulturális örökségvédelmi hatástanulmány szükséges, mely a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet 5. § (2) bekezdés értelmében az 1997. évi LXXVIII. tv. 9. § (3) bekezdése alapján véleményezésre megküldendő tervek kötelező alátámasztó munkarésze. A jelen régészeti hatástanulmány a tervekben meghatározott kerékpárút nyomvonalának régészeti hatásvizsgálati részét tartalmazza.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001. (III. 27.) Korm. rend. szabályai szerint történhet. A hatástanulmány a szabályozási terv elkészítéséhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó. A tanulmányt csak annak megrendelője jogosult a szerződésben meghatározott célra felhasználni, de azt nem jogosult átdolgozni, azt mások részére végzett szolgáltatás vagy mások részére készített tanulmány részeként felhasználni.

2. A kulturális örökségvédelmi tanulmány régészeti fejezetének célja

A Kulturális örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészeinek célja egységes keretben kezelni és láttatni a tervezési területre vonatkozó valamennyi régészeti jelentőséggel bíró információt (adattári, terepbejárás, légirégészeti, topográfiai, műszaki etc.), a teljes tervezési területen. Ezek elemzése alapján lehetőség nyílik a megelőző kutatások körébe vont területek pontos lokalizációjára, az elvégzendő régészeti feladatok szakmai specifikációjára, illetve fentiek nyomán - a különböző besorolású lelőhelyek kiterjedésére is tekintettel - a leghatékonyabb elméleti feltárási sorrend megalkotására, valamint a feltárások időbeni modelljének elkészítésére.

3. Törvényi környezet

A kulturális örökség elemeivel, a régészeti emlékekkel a következő törvények, kormányrendeletek és miniszteri rendeletek foglalkoznak, amelyek ebben a tárgykörben jogokat és köteleességeket rögzítenek:

A. Törvények, törvényerejű rendeletek

2005. évi LXXXIX. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2001. évi LXXX. törvény a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról

2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről

1997. évi CXL. törvény (különösen a 38-49. §) a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről (különös tekintettel a földvárak és kunhalmok néven itt védett tájlelmeként szereplő lelőhelyekre)

1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi Egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

B. Kormányrendeletek

191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet az örökségvédelmi bírságról

190/2001. (X. 18.) Kormányrendelet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról

47/2001. (III. 27.) Kormányrendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról

149/2000. (VIII. 31.) Kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között, 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről

196/1996. (XII. 22.) Kormányrendelet a mentésben való részvétel szabályairól, a polgári védelmi szakhatósági jogköréről és a miniszterek polgári védelmi feladatairól

161/1998. (IX. 30.) Kormányrendelet a nemzeti kulturális örökség miniszterének feladat-és hatásköréről

C. Miniszteri rendeletek

21/2007 (III. 26.) OKM rendelet a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályait tartalmazó 18/2001.(X.18.) NKÖM rendeletet módosításáról

4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet örökségvédelmi hatástanulmányról

17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet kulturális örökség hatósági nyilvántartásáról

3/2002. (II. 15.) NKÖM rendelet a kulturális örökség védetté nyilvánításának részletes szabályairól

18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól

17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól

16/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal eljárására vonatkozó szabályokról

18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről

1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról (módosította a **13/2000 (VII. 11.) NKÖM rendelet**)

20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről

5/1999. (III. 26.) NKÖM rendelet a közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletéről

15/1998. (III. 31.) MKM rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltség-növelő támogatásáról

D. Szankcionáló rendelkezések

BTK (az **1978. évi IV. törvény** a Büntető Törvénykönyvről) vonatkozó paragrafusai:

- 159.§ - háborús fosztogatás
- 160.§ bűnös hadviselés
- 216.§ a műemlékek megrongálása
- 216/A.§ a kulturális javak megrongálása
- 216/B.§ visszaélés kulturális javakkal
- 312.§ csempészet és vámorgazdaság
- 316.§ lopás
- 317.§ sikkasztás
- 324.§ rongálás
- 325.§ jogtalan eltulajdonítás
- 326.§ orgazdaság.

218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet az egyes szabálysértésekről vonatkozó paragrafusai:

- 144.§ régészeti szabálysértés
- 145.§ kulturális javak engedély nélküli másolása
- 146.§ kulturális javakkal kapcsolatos köteleességek elmulasztása

E. Nagyberuházásokra vonatkozó külön rendelkezések

A nagyberuházásokra vonatkozó speciális rendelkezéseket a 18/2001. (X.18.) NKÖM rendelet. 2007. április 3-án hatályba lépett új fejezete tartalmazza a következő módon:

14/B. § (2) A beruházó nyilatkozni köteles, hogy a tervezett beruházás nagyberuházásnak számít-e. A nyilatkozat, valamint az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendeletnek megfelelő örökségvédelmi hatástanulmány az építésügyi hatósági, illetve örökségvédelmi hatósági (szakhatósági) eljárásban a Hivatalhoz benyújtott kérelem kötelező melléklete.

14/C. § A földmunkával járó változtatás teljes kiterjedésére vonatkozóan mind az előkészítő munkálatok, mind a kivitelezés tekintetében régészeti megfigyelést kell biztosítani, a régészeti lelőhelyeken pedig megelőző feltárást kell végezni.

14/D. § (1) A nagyberuházások során a terepen végzett régészeti munkálatok és dokumentációkészítés, valamint az elsődleges leletfeldolgozás tekintetében a feladatokat - beleértve a régészeti érdekeltségeket érintő előkészítő munkafázisokban való részvételt is - a Tv. 22. § (3) bekezdésében meghatározott szerződés keretében a régészeti szakszolgálat látja el.

(2) A régészeti szakszolgálat feladatainak hatékonyabb ellátása érdekében bevonhatja az adott nagyberuházással érintett területen régészeti feltárás végzésére feljogosított intézményeket. A történeti városmagok területét érintő nagyberuházások esetén a folyamatban lévő kutatási programokat végző intézményeknek elsőbbséget kell biztosítani.

14/E. § (1) A régészeti szakszolgálat köteles a teljes építési területen a tűzszerészeti átvizsgálási, valamint az azzal kapcsolatos előkészítési (bozót- és cserjeirtás), felderítési feladatok ellátásáról gondoskodni.

(2) A régészeti lelőhelyeken feltárásra a régészeti szakszolgálat csak azokon a helyeken köteles sort keríteni, ahol a beruházás a talajt a jelenlegi talajszintnél 30 cm-nél, illetve a humuszréteg alsó szintjénél mélyebben érinti, vagy ahol a régészeti jelenségeket a beruházás egyéb módon veszélyezteti. Veszélyeztetésnek számít különösen az erózióknak való kitétel (víz, szél, fagy, növényültetés), a földmunkával,

anyagkitermeléssel vagy építkezéssel történő megsemmisítés vagy megbolygatás, az állapotváltozással járó elfedés.

14/F. § (1) A beruházás, illetve a régészeti feltárás előkészítése során ismertté vált és a kulturális örökség hatósági nyilvántartására vonatkozó szabályokról szóló 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet szerint nyilvántartásba vett lelőhelyekre is tekintettel a régészeti szakszolgálat a beruházóval a feltárással kapcsolatos szerződést köt, amelynek hatósági jóváhagyás céljából történő bemutatásával egyidejűleg megkéri a feltárási engedélyt.

14/J. § (1) Amennyiben a feltárás során eredeti összefüggéseiben megmaradt helyszínen megtartható emlékek (épített régészeti örökségi elemek) kerülnek elő, erről a feltárás vagy a régészeti szakszolgálat vezetője 3 napon belül írásban bejelentést tesz a Hivatalnak.

(2) Az (1) bekezdés szerint bejelentett régészeti emlékek kezeléséről - ideértve az ideiglenes megóvásukra, esetleges eltávolításukra, helyszíni megőrzésükre, illetve helyszíni bemutatásukra vonatkozó előírásokat - a bejelentő véleményének kikérése után 8 napon belül a Hivatal dönt.

Régészeti lelőhelyek esetében általában a 2001. évi LXIV. törvény és végrehajtási rendeletei, illetve mindezek módosításai alapján kell eljárni. Ezek alapján a régészeti területeket három kategóriába lehet besorolni:

- a, fokozottan vagy kiemelten védett régészeti lelőhelyek
- b, nyilvántartott régészeti lelőhelyek
- c, régészeti érdekű területek.

a, Védett régészeti területek esetében a következőképpen kell eljárni:

2005. évi LXXXIX. tv. 26. § (1)-(2) bekezdés

A KÖH hatósági engedélyre szükséges védett régészeti területen bármilyen, a talajt 30 cm-nél mélyebben bolygató, vagy a terület jellegét megváltoztató, más hatósági engedélyhez nem kötött tevékenység végzéséhez. A KÖH határozatának hiányában semmilyen munka nem végezhető. Egyebekben mindenben az adott területre a régészeti védelmet elrendelő miniszteri rendeletben (a korábbiak esetében határozatban) foglaltakat kell követni és betartani.

b, Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a következőképpen kell eljárni:

2001. évi LXIV. tv. 11. §

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

2005. évi LXXXIX. tv. 26. § (3)-(4) bekezdés

Régészeti lelőhelyek és régészeti védőövezetek esetében a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakhatóságként jár el az alábbi kivételekkel. A *2005. évi LXXXIX. tv. 26. § (1)-(2) bekezdés* értelmében a 30 cm mélységet meghaladó tereprendezési munkálatokhoz, illetve minden egyéb, az örökségi elemek jellegét és megjelenését érintő munkavégzéshez – amennyiben más hatóság engedélyéhez ez nincs kötve – a KÖH hatósági engedélyre van szükség.

2005. évi LXXXIX. tv. 28. §

Kérelemre a KÖH köteles a majdani a hatósági vagy szakhatósági engedélyének feltételeiről előzetesen nyilatkozni. Az engedélyezési eljárás miatt célszerű már a tervezés előtt, vagy annak megkezdésekor a Hivatal előzetes nyilatkozatát kérni, hogy az adott beruházáshoz, hasznosításhoz (pl. építkezés, művelési ág változtatása,

halastó kialakítása, stb.) hozzá fognak-e járulni, s ha igen, akkor milyen feltételekkel. Így a később megvalósíthatatlannak minősülő fölösleges tervezés, illetve a feltárás miatt történő nem várt időbeli csúszás és költségnövekedés kiküszöbölhető vagy előre kalkulálható lesz.

2005. évi LXXXIX. tv. 8. § (1)-(2)

A földmunkával járó fejlesztésekkel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott régészeti lelőhelyeket el kell kerülni. Ha a lelőhely földmunkával való elkerülése a fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás máshol nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett területet előzetesen fel kell tární. Ennek részeként – ha a KÖH nem rendelkezik másként – a lelőhelyen először próbafeltárást kell végezni. A régészeti érintettség mértékétől függően, bizonyos esetekben, a KÖH régészeti megfigyelést írhat elő.

2001. évi LXIV. tv. 22. és 23. §; 18/2001 NKÖM rendelet 14. §

A beruházás feltételeként adott esetben előírt régészeti feltárás költségei mindig a beruházót terhelik, mivel az ő érdeke a már ismert lelőhely megbolygatása. A régészeti feltáráshoz szükséges szerződést a beruházónak minden esetben a területileg illetékes múzeummal kell megkötnie. Ez általában a megyei, egyes területeken a helyi (városi) múzeum. A szerződés érvényességéhez a Hivatal jóváhagyása szükséges. Magát a feltárást bármelyik, a régészeti feltárások végzésére jogosult intézmény elvégezheti, amennyiben a szerződő felek erről megállapodásra tudnak jutni. A feltáráshoz jogosult intézményeket a *18/2001. (X.18.) NKÖM rendelet 2. §* sorolja fel.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyen a lelőhely jelenlegi használati módját csak akkor kell korlátozni, ha annak folytatásától a lelőhely súlyosan károsodhat, vagy fennáll a megsemmisülés veszélye. Ugyanez vonatkozik az ott a Hivatal hozzájárulásával végzett tevékenységekre is: amennyiben ennek során előre nem kalkulálható örökségvédelmi érdek merül fel, vagy nem várt jelenség mutatkozik, a végzett tevékenységet korlátozni kell. A Hivatalnak a munka felfüggesztése esetén lehetősége van régészeti védelem megindítására, illetve annak megvalósulása esetén kisajátítás kezdeményezésére. A *2005. évi LXXXIX. tv. 9. §* értelmében a régészeti lelőhelyen kívül végzett földmunka során előkerülő régészeti jelenségek feltáráshoz a *2001. évi LXIV. tv. 22. § (3) bekezdésében* foglalt feltételekkel szerződés köthető (vagyis a beruházás mentő feltárással történő szükségszerű ideiglenes fennakadása elkerülhető, illetve annak ideje csökkenthető, ha a beruházó a feltárást önszántából megfinanszírozza).

2001. évi LXIV. tv. 82-85. §; 191/2001 Kormányrendelet, ill. 2005. évi LXXXIX. tv. 37. § (1)

A védelem alatt álló kulturális örökségi elemekben (védett vagy nyilvántartott régészeti lelőhelyek) vagy a leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése, megrongálása, vagy veszélyeztetése büntetendő cselekmény: örökségvédelmi bírság kiszabásával jár, ill. bizonyos esetekben e cselekedet a BTK hatálya alá esik. A nyilvántartott régészeti lelőhelyek a III. kategóriába tartoznak, vagyis a bírság a kötelezettségszegés vagy a károkozás mértéke szerint 10 ezer forinttól 25 millió forintig terjedhet, míg védett lelőhelyek esetében e tétel elérheti a 250 millió forintot is. BTK-ba ütköző cselekedet pénzbírsággal, vagy legfeljebb 5 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható.

c, Régészeti érdekű területek, továbbá valamely tevékenység során bárhol újonnan észlelt régészeti lelőhely előkerülése esetében a következőképpen kell eljárni:

2005. évi LXXXIX. tv. 7. § 17. pont

Régészeti érdekű területnek számít minden olyan területrészt, ahol régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Így ide kell sorolni minden talajbolygatással járó tevékenység végzésére kiszemelt területet is. E területekre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a beruházás során nem várt módon előkerülő régészeti leletekkel és objektumokkal fedett területekre. Az ilyenkor követendő eljárásban a helyi önkormányzat is feladatot kaphat.

2001. évi LXIV. tv. 24. és 25. §; 18/2001 NKÖM rendelet 15. §

Amennyiben ezeken a nem ismert és így hivatalosan nyilván nem tartott régészeti lelőhelyeken régészeti jelenség vagy lelet kerül elő, a végzett tevékenységet abba kell hagyni, és a helyszín vagy lelet őrzése mellett értesíteni kell a jegyzőt, aki a területileg illetékes múzeum és a KÖH szakmai bevonásáról köteles gondoskodni. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli. A múzeum 24 órán belül írásban köteles nyilatkozni a munka folytathatóságáról. A szükséges beavatkozás költségeit (amennyiben időközben a KÖH nem regisztrált lelőhelyet a helyszínen) a feltárással jogosult intézmény köteles állni.

2001. évi LXIV. tv. 26. §; 18/2001 NKÖM rendelet 16. §

A lelet, illetve a lelőhely bejelentőjét jutalom illeti meg, amely nemesfémek esetében nem lehet kisebb a beszolgáltatott lelet nemesfémtartalmának piaci értékénél. A nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyben vagy az onnan származó leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése ugyancsak büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik).

4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet

A Hivatal a rendeletben foglalt esetekben és tartalommal örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséhez kötheti szakhatósági állásfoglalásának megadását. Ez lényegében a már ismert lelőhelyek esetében a nagyobb felületet érintő, 1 ha területet vagy 500 m² épület-alapterületet meghaladó méretű, illetve bizonyos nyomvonalas létesítményekre, vízügyi létesítményekre, bányatelkekre és tereprendezésre vonatkozó beruházásokra érvényes bármely területen. A tanulmány elkészítése a beruházót terheli, készítésére a nevezett rendeletben feljogosítottak vállalkozhatnak.

A 2001. évi LXIV. törvény 66. § (2) bekezdés alapján készítendő hatástanulmányok tartalmi követelményeit részletesen tartalmazza a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet melléklete. Ugyanezen rendelet értelmében a hatástanulmány régészeti szakterületi részét csak felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező személy készítheti. A hatástanulmány készítője jogosultságán túl egyben nyilatkozik arról is, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

4. Vizsgálat (értékelés)

A. Településtörténet, régészeti örökség

Mivel a tanulmány a város területének csak egy kisebb részét érinti, ezért régészeti-történeti ismeretanyagunkat erre a területre fókuszálva mutatjuk be.

Az első emberi megtelepedés mintegy 40 000 évvel ezelőtt történt Tata-Porhanyóbánya középső paleolitik lelőhelyének tanúsága szerint. Az őskor folyamán számos kultúra települt

le Tata környékén. A rézkori péceli kultúra nyomai Remeteség és az Angolpark területén kerültek elő. Tata-Tófarok nevű lelőhelyen a bronzkor folyamán több kultúra is nyomát hagyta. Az ún. Makó kultúrához tartozó magányos hamvasztásos sír jelzi a kezdetet. A Tokod csoport tagjai egy ma már közelebről meg nem határozható helyen, Tóváros területén hagyták hátra edényeiket. Az urnamezős kultúra telepe szintén Tófarok lelőhelyen került megfigyelésre. Egyszerű földbemélyített kunyhók jelzik itt tartózkodásukat. Azonban az itt élők a következő nagy korszak kezdetét, a vaskort is megélték. A Halstatt kultúra népének temetőjét a közeli gátórház mellett fedezték fel.

A római korszakból viszonylag kevés helyi ismeretanyagunk van, a Tangazdaság nevű római kori temető feltárásán kívül más fontosabb leletfelderítés nem történt. A rómaiakat követő népvándorlás is érintette a térséget. Germán nép hagyatéka éppúgy előkerült a város területén, mint avar temető. Tata-Tófarok környékéről ismerünk késő népvándorlás korra utaló jelenségeket is.

A honfoglaló magyaroknak kevesebb emlékét sikerült eddig feltárni. A középkori településekre azonban már nemcsak régészeti források állnak rendelkezésünkre.

Tata első okleveles említése 1093-ban történt. Ekkor már biztosan állt a Szent Péter és Pál bencés apátság, mely körül hamarosan kisebb települések alakultak ki. A jó földrajzi fekvésnek és nem utolsó sorban az által-éri átkelőhely miatt számos kereskedelmi út vezetett a településekhez. A 13. század második felében a Csákok birtokolták a környékkel együtt. 1326-ban azonban királyi kézbe került. Tata mezővárosként ekkor erősödött meg, s kiváltságait Anjou uralkodóktól nyerte el, erre utal 1490-ből fennmaradt címere is. A 14. század végén a Lackfi család kezdte el kiépíteni rezidenciáját a vár helyén. Hatalmaskodásaik során azonban több érdeket is sértettek, 1397-ben Zsigmond felségárulás miatt elvette tőlük a birtokaikat. Az ebből a korszakból fennmaradt források alapján egy több központú települést látunk magunk előtt. (1388: Alsó és Felsőfalu, Tata) A 15. század elején a mai Tóváros területén már állt a Szűz Máriáról elnevezett templom, így az 1410-es években Újtatára főként Nyitra megyéből betelepülőkkel együtt már jelentős lakosság élt a mai Tata területén. Legkésőbb 1408-ra Zsigmond kiépítette a várat a Lackfiak rezidenciájának helyén, s feltehetően ekkor került kiépítésre az első gát is. Zsigmond uralkodásának végén Rozgonyi István szerezte meg Tatát s a tatai vár birtokait, először honorbirtokként, majd Erzsébet királynőtől zálogba. A család különböző ágai között dúló viszály után Rozgonyi Jánosnak (és testvéreinek) sikerült megszereznie a térség felett az irányítást, egészen 1472-ben bekövetkezett haláláig. Ezt követően Mátyás király kezdett nagyobb építkezésekbe a vár területén, melyet utódja II. Ulászló fejezett be. Ulászló alatt a Korlátközi család irányította a tatai birtokegyüttest, s ez így maradt a mohácsi csatáig. 1526 után a romló helyzetben két király küzdött Tata birtokáért, de a török hódoltság alatt a települések teljesen lakatlanná váltak.

Forrás:

Bíró Endre (szerk) Tata története I.

Csánki Dezső: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. III. k. 1897.

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. k. Budapest 1987. 458-459.p.

Kisné Cseh Julianna – Petényi Sándor: Római- és középkori lelőhelyek Tatán. In: (Szerk: Kisné Cseh Julianna) Arx-oppidum-civitas. Tata 2004. A vártól a városig. 9-31.p.

B. Természet, táj, tájhasználat, földrajzi, természeti környezet

Tata Komárom esztergom megyében található, a Dunától 10 km-re délre, területe a dunai teraszvidék részét képezi.

A környék a földtörténeti középkor végére kiemelkedett a másodkor tengeréből. A kéregszerkezeti változások főként vetődések formájában jelentkeztek. A harmadidőszakban végbement változások eredményeként ÉÉK-DDNy-i, illetve erre merőlegesen elhelyezkedő hosszanti vetődések szabdalják a területet. A fő törésvonal párhuzamos a Gerecse vonalával. A vetődéseket a későbbi földtörténeti korok eltüntették. Ezt követő időben a Pannon-tenger borította el a területet. A Pannon-tenger alatt képződtek az agyag és márgarétegek.

A negyedidőszak folyamán tovább folytatódtak a tektonikai emelkedések és süllyedések. Pleisztocén kori képződmény a mésztufa, a homok és a lösz. E mésztufa rétegekben feltárt ősember-lelőhelyek gazdag fauna és élővilága tárul elénk.

A földtörténeti jelenkor, a holocén képződmény az áradmányos eredetű tatai völgy, amely Almásfüzitőnél a Duna alluviumába, áradmányos talajába megy át. A folyó a XVIII. századig tavaszi hóolvadás után és nagyobb esőzések alkalmával mocsárvilágot alkotott, melyet Mikoviny Sámuel munkálatai következtében állandó mederbe szorítottak.

Az Által-ér töltögette fel a völgyet, és töltögeti ma is hordalékával.

Összefoglalva: Az Öreg-tó két partjának felszíni képződményei jórészt a pleisztocén (jégkor) idején keletkezett, a lakott területen található csak korábban képződött édesvízi mészkő. Az Öreg-tó és a Derítő tó között, illetve az Által-ér közvetlen környezetében pedig holocén (jelenkor) alakította a ma is látható felszínt.

Irodalom:

(Marosi-Somogyi szerk.:) Magyarország kistájainak katasztere I-II. Budapest, 1990.

C. Ismert régészeti lelőhelyek

A tanulmány elkészítésekor a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a tatai Kuny Domokos Múzeum adattárának az adatait vettük figyelembe, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Nyilvántartási Osztályának adatai is ezen alapulnak. Továbbá elvégeztük a nyomvonal régészeti terepbejárását. Ebbe a fejezetbe csak azt a lelőhelyet vettük be, amely elhelyezkedése pontosan meghatározható volt

A nyilvántartási rendszerekben eddig nem volt a nyomvonal területére biztosan lokalizálható régészeti lelőhely, a terepbejárás során azonban beazonosítottunk egyet.

Derítő-tó mente

A lelőhely középpontjának koordinátái: 598 530; 253 860

Térkép: 2. számú melléklet

A lelőhely a város DK-i részén található, az ülepítő tótól DK-re, a Budapest-Hegyeshalom vasútvonaltól DNY-ra. Az Által-ér jobb partjánegy kiemelkedő, homokos barnafölddel fedett domhát található. Hossza kb. 250 m, szélessége 220 méter, teljes kiterjedését Ény-i irányban a felszíni növénytakaró miatt meghatározni nem lehetett. A felszíni leletek alacsony, közepes és magas sűrűségben kerültek elő. A leletanyag elsődleges meghatározás alapján késő bronzkori, kora vaskori, minden bizonnyal telepjelenségek találhatók itt.

A hiányos dokumentáció miatt nem lehetett megállapítani, hogy a beazonosított lelőhely megegyezik-e a korábban ismert Tófarok lelőhellyel.

A lelőhely DK-ről

A lelőhely Ény-ről

D. A régészeti kutatások összefoglalása

A tanulmány elkészítése előtt elvégeztük a nyomvonal régészeti terepbejárását. Az érintett nyomvonalszakasz jelenleg vagy aszfalttal vagy közúzalékkal fedett. Ahol lehetőség volt rá, ott az érintett nyomvonalsávval párhuzamos területeket is vizsgáltuk, ez a 4,3 és 4,7 km-es szakaszok között volt lehetséges. 5,2 km-től a Fáklya utcai pontig erdőben halad, így pontos régészeti megfigyelésre nem volt mód.

A környéken a következő feltárások folytak:

1. Tófarok

1968-ban V. Vadász Éva és Vékony Gábor több szelvénnel és kutatóárokmal leletmentést végzett a területen. A neolitikottafejes edények kultúrája, a mészbetétes edények kultúrája

és a Hallstatt kultúra megtelepedésének nyomait tárták fel egy kora bronzkori, az ún. Makó kultúra sírlelete mellett.

KDM Régészeti Adattár: 100-73

2. *Derítő*

Tata-Tófarokban derítőásáskor a homokgödör melletti felszínen nagyon sok hullámvonalköteggel és befésüléssel díszített szürke edénytöredék került elő. Szatmári Sarolta 2 kutatóárokkal vizsgálta a területet, de nem talált semmit. A lelőhely dokumentáció hiányában nem lokalizálható.

Szatmári Sarolta: Tata és környéke a népvándorlás és honfoglalás korában. In: Tata története I. 117.

3. *Gátórház*

Az itt előkerült edények urnasírok mellékletei lehetnek. A lelőhely pontos dokumentáció hiányában nem lokalizálható.

Vékony G. – Vadász É.: Tata története a jégkorszak végétől a római foglalásig. In: Tata története I. 68-69.

4. *Öregtó*

Az Öreg tó kotrásakor számos régészeti kultúra: rézkor, bronzkor, vaskor, római és Árpád-kori leletek kerültek elő. A lelőhely dokumentáció hiányában itt sem lokalizálható.

KDM Régészeti Adattár: 153-79

5. Hatáselemzés, örökségvédelmi ajánlások a hatáscsökkentésre, kockázatelemzés

A. A változtatási szándék ismertetése

A tervezett kerékpárút nyomvonala az 1. számú mellékleten található. A 6763 méter hosszú nyomvonalból Tata közigazgatási területére esik egy 2,3 km-es szakasz. Az útburkolat szélessége 2,7 méter, a bolygatott felület szélessége a szükséges kiegészítő elemekkel megnövekedhet. A kivitelezés során a nyomvonalon a humuszolást el kívánják végezni, és erre a felületre kerül majd a pálya építménye. Mivel a terep megközelítőleg sík, így nagyobb bevágások és mélyítések nincsenek. A pályaszerkezet vastagsága 26 és 51 cm között változik.

Nyomvonal 4,5 km-nél Ény-ról

Nyomvonal 5,1 km-nél DK-ról

Nyomvonal 5,3 km-nél Ény-ról

Nyomvonal 5,7 km-nél DK-ról

Nyomvonal 6,2 km-nél

B. Hatáselemzés

A kerékpárút pályatestének kialakítása során elvégzik a nyomvonal lehumuszosítását. Ez azzal a következménnyel jár, hogy az egyébként vékony humusztakaró alatt láthatóvá válnak a régészeti jelenségek, s esetenként akár azok károsodása is megtörténhet. A fentebb leírt *Derítő-tó mente* lelőhely érintett területét ezért megelőző feltárás keretében fel kell tární.

C. Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

A szabályozási terv változtatása által érintett területen egy régészeti lelőhely található jelenleg. A *Derítő-tó mente* lelőhelyen minden bizonnyal egy egyrétegű, késő bronzkori, kora vaskori telepet kell feltételeznünk. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a szükséges, fentebb nevezett törvényi helyek által előírt szintű régészeti tevékenység (megelőző feltárás) **elvégzése után a terület szabadon hasznosítható**, nem kell olyan tényezőkkel számolni, amely a kerékpárút nyomvonalának esetleges áthelyezését jelentené.

A jelen hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült. A kerékpárút nyomvonalának területén időközben előkerülő lelőhelyekről a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal vezet közhiteles nyilvántartást. Javasolt minden tervezett beruházás előtt a lelőhellyel való érintettségről időben meggyőződni.

6. Összegzés

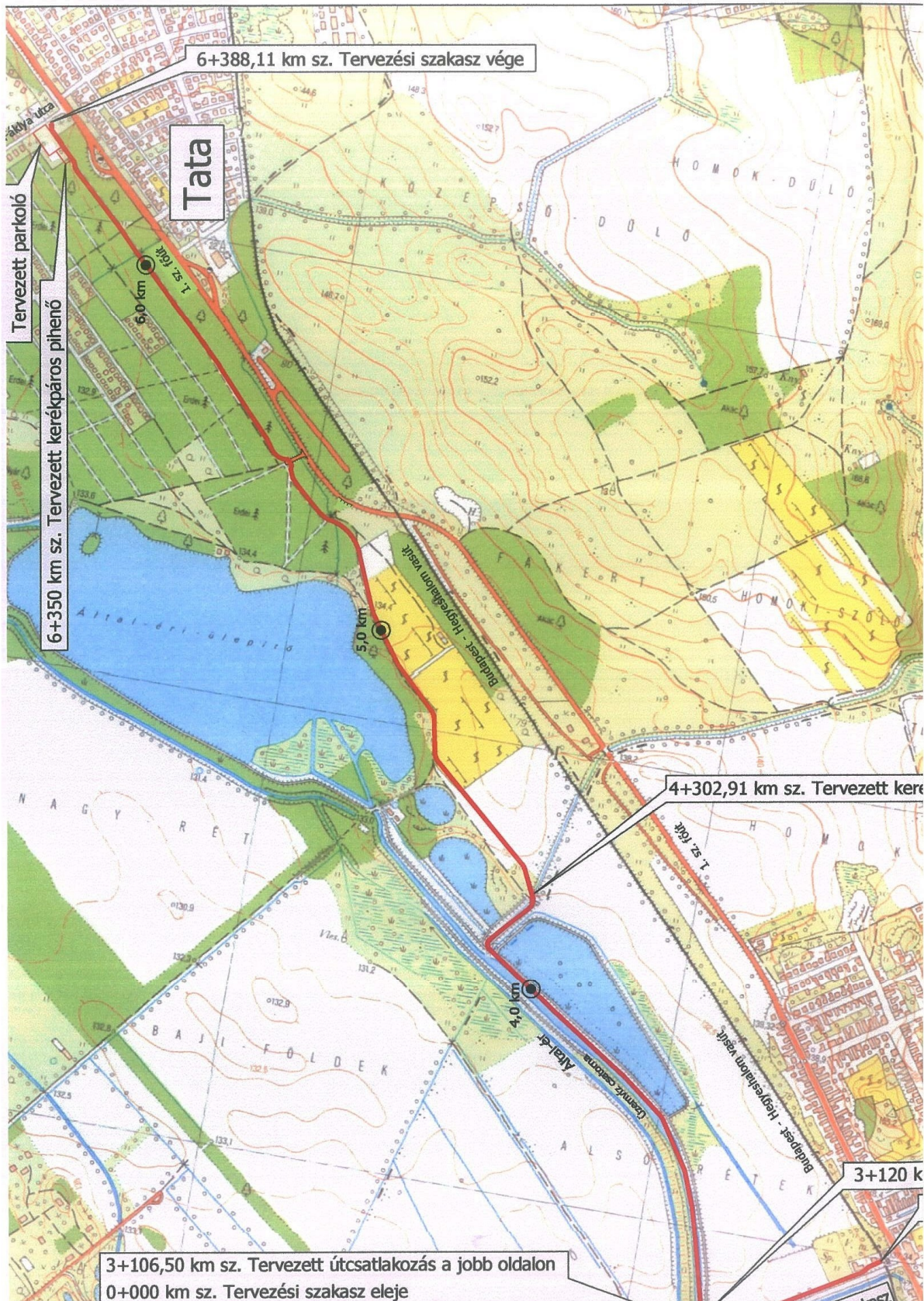
A tervezett változtatások a fentebb leírt szabályok betartása és megállapítások figyelembe vétele mellett elfogadásra ajánlhatók.

Tatabánya, 2009. április 23.

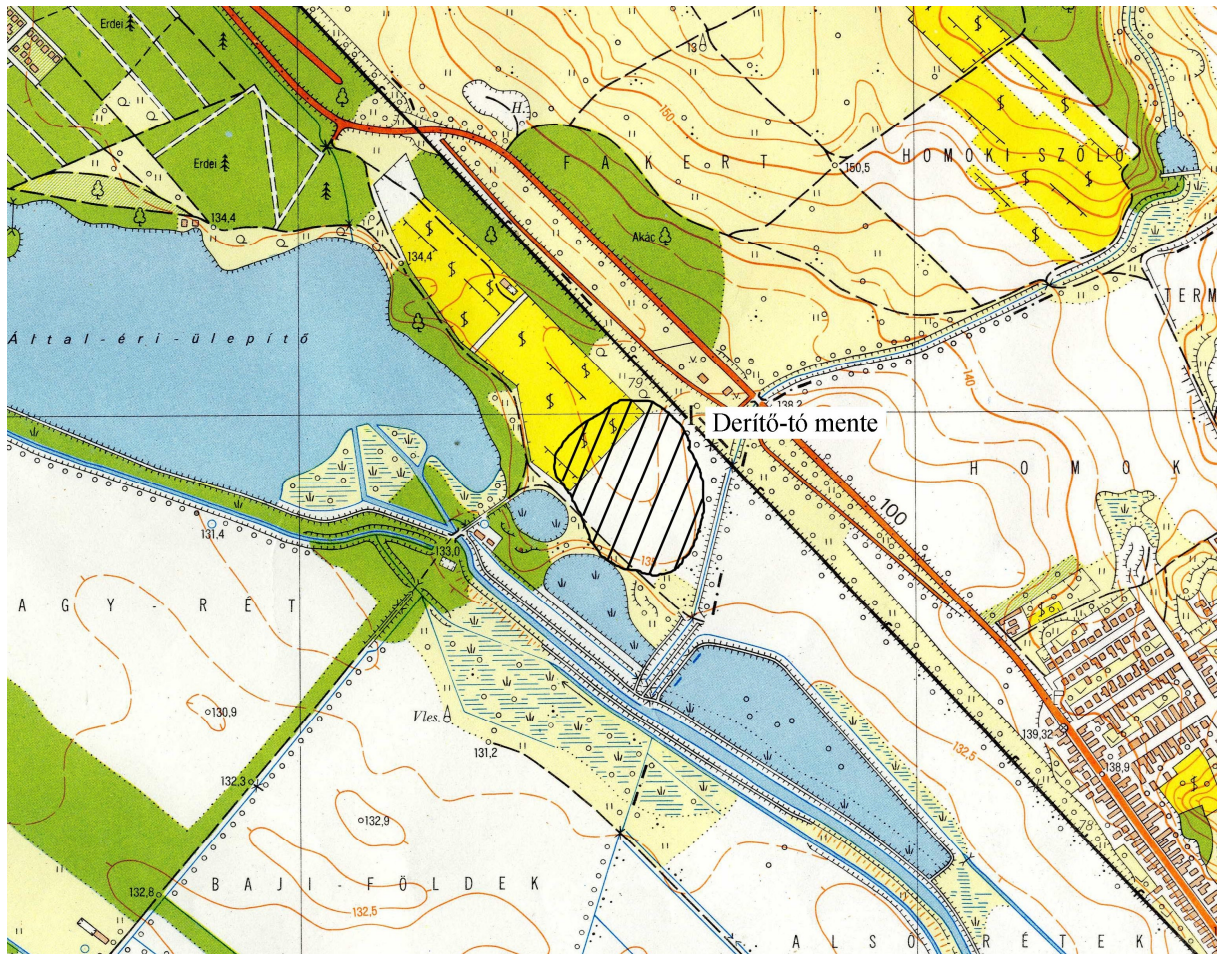
László János
régész

Schmidtmayer Richárd
régész

Mellékletek

1. számú melléklet

2. számú melléklet: lelőhely kiterjedése

Nyilatkozat

Alulírott, **László János** régész nyilatkozom, hogy a 4/2001 (II. 20.) NKÖM rendelet 6. § (2) bekezdésében foglalt előírásnak megfelelően rendelkezem régész szakirányú felsőfokú végzettséggel.

Régész diploma száma: 145/1994 (JATE – BTK)

Alulírott, **Schmidtmayer Richárd** régész nyilatkozom, hogy a 4/2001 (II. 20.) NKÖM rendelet 6. § (2) bekezdésében foglalt előírásnak megfelelően rendelkezem régész szakirányú felsőfokú végzettséggel.

Régész diploma száma: 1663/2005 (ELTE – BTK) (PTG 003240)

Az általunk készített örökségvédelmi hatástanulmány (Által-ér völgyi kerékpárút tatai szakasza) az örökségvédelmi jogszabályokkal és a hatósági előírásokkal összhangban készült, a tanulmányban szereplő tervezett megoldásokra vonatkozó javaslatok azoknak mindenben megfelelnek.

Tatabánya, 2009. április 23.

László János

Schmidtmayer Richárd